

Οι Κουτσαβάκηδες κι ο Μπαϊρακτάρης

Αθήνα, 19ος αιώνας, συνοικία του Ψειρή (συναντάται κι ως Ψυρή ή Ψυρρή).

Η συνοικία αυτή έγινε πασίγνωστη, λόγω του ότι, το κυρίαρχο στοιχείο της, ήταν οι Κουτσαβάκηδες, ιδιόρρυθμοι τύποι κακοποιών, που είχαν κυριαρχήσει στην περιοχή αυτή, επί 50 περίπου χρόνια, από τα τελευταία χρόνια του Όθωνος, έως το τέλος του 19ου αιώνας και είχαν μεταβάλει τον κοσμοβριθή οικισμό του Ψειρή, σε ένα «κράτος εν κράτει».

Το όνομά τους οι Κουτσαβάκηδες, το οφείλουν στον Μήτσο Κουτσαβάκη, έναν δεκανέα του στρατού επί Όθωνος, που είχε γίνει ονομαστός για τα κατορθώματά του ως κακοποιός.

«Κατ' εικόνα και ομοίωσιν» αυτού, αναφάνηκαν και πολλοί άλλοι που ήταν ιδιόρρυθμοι και τυποποιημένοι στο ήθος, στην ενδυμασία, στην κόμμωση, ακόμη και στους τρόπους και τις μεθόδους.

Σαν αντάξιοι μιμητές του αρχικού τους προτύπου, επονομάσθηκαν κι αυτοί «Κουτσαβάκηδες», ή «Κούτσαβοι», αλλά παράλληλα και «Παλληκαράδες».

Φορούσαν μαύρο σακάκι, αλλά το φορούσαν μόνο απ' το αριστερό μανίκι. Είχαν ριγέ χρωματιστό παντελόνι, που ήταν πολύ φαρδύ στα σκέλη, αλλά και πολύ στενό στους αστράγαλους. Στη μέση τους είχαν ζωσμένο ένα πολύ πλατύ και πολύπτυχο ζωνάρι, όπου τοποθετούσαν, τόσο τα όπλα τους (συνήθως κουμπούρες ή φοβερές αμφίστομες κάμες), όσο και τα καπνιστικά τους είδη. Στο κεφάλι φορούσαν μια μαύρη ρεπούμπλικα, με πλατύ όμως πένθος που το αποκαλούσαν «θλίψη» ή «χλίψη». Υπετίθετο, ότι το πένθος αυτό το όφειλαν στον ανύπαρκτο θάνατο κάποιου συγγενούς ή στενού φίλου, που κι εκείνος κατά την έκφραση του Θουκυδίδη «εσιδηροφόρει» σαν αυτούς, που ήταν κι εκείνος «μάγκας βαρύς κι ασήκωτος», που φορούσε αναρριχτό σακάκι, αλλά και είχε πέσει νεκρός κατά την εκτέλεση κάποιας γενναίας πράξης, αλυσμόνητο θύμα για στιγμές γεμάτες φιλότιμο.

Αλλά και τα παπούτσια τους ήταν παράδοξα. Ήταν στιβάλια με ψηλό τακούνι, στενά και μυτερά, που έπρεπε να είναι ανορθωμένα μπροστά στην άκρη, σαν

ρύγχος. Κι έπρεπε να είναι πολύ τριζάτα.

Τα μαλλιά τους ήταν πλούσια, κατέβαιναν ως τα μάτια, αφημένα με περίτεχνη αμέλεια και ήταν πάντα αλειμμένα με χοιρινό λίπος, που αποτελούσε το κύριο καλλυντικό των τύπων εκείνων.

Τα μουστάκια τους ήταν άφθονα, στριμμένα στις άκρες κι ενώνονταν με τις άλλες τρίχες στα μάγουλα, ενώ δεν διατηρούσαν πραγματικά γένια.

Οι Κουτσαβάκηδες βάδιζαν λικνιστά, με το κεφάλι ελαφρά σκυμμένο προς τα δεξιά και κουνώντας τα χέρια τους. Είχαν σχεδόν πάντα, ύψος βλοσυρό. Κάθε τόσο όμως αναστέναζαν, θέλοντας να δείξουν ότι έκρυβαν στην καρδιά τους κάποιο βαρύ «ντέρτι», δηλαδή στενοχώρια.

Όταν κάθονταν στα καφενεία, έβγαζαν το ένα παπούτσι (πράγμα εύκολο, γιατί τα στιβάλια ήταν με λάστιχο) και τοποθετούσαν έπειτα το γυμνό πόδι ορθογώνια στο ύψος του γόνατος του άλλου ποδιού. Συνήθως όμως κάρφωναν και την κάμα τους πάνω στο ξύλινο τραπέζι, επίδειξη και σύμβολο εφεδρικού δυναμισμού για άμεση δράση.

Αλλοίμονο στον περαστικό διαβάτη που θα τους κοίταζε (κατά την κρίση τους) χωρίς τον απαιτούμενο σεβασμό. Συχνά άπλωναν μπροστά στην καρέκλα τους και πάνω στο έδαφος, την άκρη του μακριού ζωναριού τους. Κι ορμούσαν με φονικές διαθέσεις εναντίον εκείνου που θα τολμούσε να το πατήσει. Απ' αυτή τη συνήθεια γεννήθηκε και η φράση «Απλώνει το ζωνάρι του για καβγά» .

Οι κακοποιοί εκείνοι, σκληροί, αδίστακτοι, αλλά και θρασύδειλοι, έκαναν κάθε είδους κακουργίες, που συνήθως έμειναν ατιμώρητες. Κανένας δεν τολμούσε να αντιδράσει. Και το έγκλημα, μικρό ή μεγάλο, φανερό ή κρυφό, παρέμεινε ατιμώρητο, ενώ οι φορείς του πρόβαλλαν σαν πρόσωπα ηρωικά.

Αυτός ήταν ο τύπος του Κουτσαβάκη, που κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα είχε επιβληθεί και σε μερικές άλλες αθηναϊκές συνοικίες. Το βασίλειό τους όμως για ολόκληρες δεκαετίες, ήταν η συνοικία του Ψειρή. Η «Πλατεία των Ηρώων» του Ψειρή, όπως και τα γύρω της στενά, αποτελούσαν μόνιμο στέκι και βασίλειο των Κουτσαβάκηδων. Οι περιδεείς κάτοικοι, ήταν κυριολεκτικά φόρου υποτελείς σ' αυτούς τους τύπους. Τα εγκλήματά τους ήταν και αναρίθμητα και ανατριχιαστικά. Ιδιαίτερη όμως επίδοση (σαν σκληροί αγαπητικοί, προστάτες και εκμεταλλευτές την «γκόμενας») σημείωναν στην εκμετάλλευση των «κοινών» γυναικών, τις οποίες στο τέλος, συχνά τις μαχαίρωναν για αιτίες ασήμαντες.

Αστυνομία

Η κακοοργανωμένη, η αμαθής και η εξοπλισμένη με φτωχά μέσα, αστυνομία της εποχής εκείνης (Δημοτική και Διοικητική Αστυνομία, όπως την αποκαλούσαν), ήταν ανίσχυρη στη μάχη εναντίον τους. Πολλές μάλιστα οικογένειες, μένοντας απροστάτευτες, αναγκάζονταν να προσλαμβάνουν ειδικούς σωματοφύλακες. Οι Κουτσαβάκηδες όμως γίνονταν περισσότερο ασύδωτοι και θρασείς. Με την πολιτική μάλιστα φαυλοκρατική διαφθορά που επικρατούσε στην Ελλάδα του 19ου αιώνας, συχνά μερικοί πολιτικοί τους προσεταιρίζονταν για δικούς τους σκοπούς. Με λίγα λόγια, όπως την ελληνική ύπαιθρο την μάζιζε τότε η ληστεία, ομοίως στην Αθήνα του Ψειρή κυριαρχούσαν οι ελεεινοί Κουτσαβάκηδες.

Βρέθηκαν όμως τρεις διευθυντές αστυνομίας, που με θάρρος και σκληρότητα ανέλαβαν τον βαρύ ρόλο για την εκκαθάριση.

Δημητριάδης

Πρώτος ήταν ο Δημητριάδης, στις αρχές της βασιλείας του Γεωργίου του Α'. Αυτός άρχισε να κάνει συστηματικές επιδρομές μέσα στα απρόσιτα στέκια των Κουτσαβάκηδων. Σε αντίδραση όμως εκείνοι, δολοφόνησαν μέσα στην πλατεία του Δημοπρατηρίου, τον γραμματέα της αστυνομίας, Λύτρα. Επακολούθησε απ' τον Δημητριάδη η άλωση του υπόγειου καταγωγίου του Μαούφαρη, που αποτελούσε την φωλιά των Κουτσαβάκηδων. Μέσα εκεί, έπειτα από κυριολεκτική μάχη, συνελήφθησαν και οι κρυμμένοι δολοφόνοι του Λύτρα. Αποτέλεσμα όμως ήταν να επαναστατήσει κυριολεκτικά η συνοικία του Ψειρή, απ' όπου η αστυνομία αναγκάστηκε να αποσυρθεί τελείως. Οι Κουτσαβάκηδες όμως αποφάσισαν τότε να εκστρατεύσουν κι εναντίον της αστυνομικής διεύθυνσης(!), που τότε ήταν εγκατεστημένη στην πλατεία Κλαυθμώνος. Ο Δημητριάδης πρότεινε στην Κυβέρνηση σκληρά αντίποινα, αλλά ο πρωθυπουργός Βούλγαρης προτίμησε να υποχωρήσει κι αντί άλλου μέτρου, απέλυσε τον αποφασιστικό διευθυντή της αστυνομίας!

Βρατσάνος

Δεύτερος αμείλικτος αστυνομικός εχθρός των κακοποιών ήταν ο Βρατσάνος, ένας σκληροτράχηλος Ψαριανός, που ο πρωθυπουργός Αλέξανδρος Κουμουνδούρος τον διόρισε διευθυντή, με την ρητή εντολή, ν' απαλλάξει την Αθήνα απ' το αίσχος των Κουτσαβάκηδων.

Ο Βρατσάνος δέχτηκε την εντολή. Σ' αυτό το σημείο μάλιστα, τον ενθάρρυνε αποτελεσματικά και η σύζυγός του, η ιστορική Φλωρού, γυναίκα ατρόμητη και εξασκημένη η ίδια στα όπλα. Χειριζόταν δε η Φλωρού, το πιστόλι και την καραμπίνα, σαν έμπειρος πολεμιστής.

Ο Βρατσάνος θέλησε να διασπάσει τον αντίπαλο, προσλαμβάνοντας ως αστυνομικούς και μερικούς Κούτσαβους. Το πείραμά του όμως απέτυχε, γιατί σύντομα εκείνοι άρχισαν να συνεργάζονται με τους «συναδέλφους» τους, εξαπατώντας την αστυνομία. Ο θαρραλέος διευθυντής κατέφυγε τότε σε συστηματικές επιδρομές μέσα στο βασίλειο των κακοποιών, όπου συχνά διακινδύνευε κι αυτή τη ζωή του.

Τελικά όμως, οι πολιτικοί προστάτες των Κουτσαβάκηδων (αμετανόητοι και αιώνιοι εξαρθρωτές πολλών και σπουδαίων πρωτοβουλιών για κοινωνική προκοπή) πέτυχαν την αντικατάσταση του αποφασιστικού Βρανάτσου.

Μπαϊρακτάρης

Ο Δημητριάδης και ο Βρατσάνος κατόρθωσαν σημαντικά χτυπήματα εναντίον του οικοδομήματος του Κουτσαβακισμού. Δεν το γκρέμισαν όμως.

Το τελικό γκρέμισμα το πέτυχε ο Δημήτριος Μπαϊρακτάρης, ένας Αγρινιώτης στρατιωτικός, με καταγωγή απ' το Σούλι.

Αποφασισμένος να εξαλείψει αυτό το άγος, ο φιλελεύθερος και δημοκρατικός Χαρίλαος Τρικούπης, διόρισε τον Μπαϊρακτάρη στον ρόλο που του ταίριαζε. Και τότε ο κοντόσωμος, λιγομίλητος, μεγαλοκέφαλος και αμείλικτος αστυνομικός (πλέον), που έτρεφε πελώριες μουστάκες, έκανε έναν συνδιασμό από δυναμικά μέσα κι από ταπεινωτικό εξευτελισμό των κακοποιών.

Έμειναν ιστορικές οι μέθοδοί του. Γιατί εκείνο που θα εξαφάνιζε κυριολεκτικά τους θρασύδειλους Κουτσαβάκηδες, ήταν όχι ο διωγμός που αποηρωποιεί, αλλά ο εξευτελισμός που ταπεινώνει.

Άρχισε λοιπόν ο Μπαϊρακτάρης να εκκαθαρίζει σιγά σιγά τα κέντρα τους. Έπειτα όμως από κάθε επιδρομή σε κάποιο καφενείο του Ψειρή, άρπαζε όσους Κουτσαβάκηδες έβρισκε, τους έφερνε στην πλατεία Κλαυθμώνος κι εκεί, μπροστά στο πλήθος που αλάλαζε δινόταν μια κωμικοτραγική παράσταση:

Υπήρχε εκεί ένα αμόνι και πάνω σ' αυτό, ο αιχμαλωτισμένος Κούτσαβος υποχρεώνονταν να συντρίψει ο ίδιος τα όπλα του, την κουμπούρα του ή την περιλάλητη αμφίστομη κάμα.

Ακολουθούσε έπειτα η εμφάνιση μιας τεράστιας βλαχοψαλίδας, με την οποία ο ίδιος ο Μπαϊρακτάρης έκοβε όλα τα σύμβολα της παρεξηγημένης παλληκαριάς.

Έκοβε ανελέητα τις αφέλειες των μαλλιών που έφθαναν ως τα μάτια, έπειτα τις μυτερές άκρες των παπουτσιών, στην συνέχεια το δεξί μανίκι (ακριβώς αυτό που δεν φορούσαν, έμβλημα της ρεμπέτικης παλληκαριάς) και τέλος το μακρύ ζωνάρι που σερνόταν για καβγά. Κατόπιν ο αστυνόμος με άγριες κλωτσιές πετούσε τους αχρηστευμένους Κουτσαβάκηδες, σαν άχρηστα τσόφλια, μέσα στο πλήθος που τους γιουχάιζε επίμονα. Ο εξευτελισμός αυτός, ήταν φοβερός, ώστε στο εξής αναγκάζονταν να αξαφανιστούν από προσώπου γης.

Με τέτοιες μεθόδους ο Μπαϊρακτάρης συνέτριψε κι εξαφάνισε τον Κουτσαβακισμό. Ίσως όμως δεν θα ήταν σε θέση να επιτύχει αυτό το κατόρθωμα, αν στο μεταξύ δεν είχε πραγματοποιηθεί μια βαθειά αλλαγή στην αστυνομία: Από πολιτική και διοικητική, η αστυνομία είχε γίνει στρατιωτική. Το 1890 ο στρατός είχε αναλάβει την αστυνομική εξουσία και την διατήρησε ως το 1908, οπότε παρέδωσε στην Χωροφυλακή. Και ο Μπαϊρακτάρης ήταν ήδη αντισυνταγματάρχης, όταν ανέλαβε την διεύθυνση της αστυνομίας. Για την επίθεσή του εναντίων των Κουτσαβάκηδων, δεν διέθετε συνεπώς ύποπτους και απείθαρχους «αστυνομικούς κλητήρες». Διέθετε τώρα σκληρούς Εύζωνους κι αφοσιωμένους πυροβολητές, που μάλιστα τους διάλεγε ο ίδιος.

Έτσι κατελύθη το παράδοξο εκείνο «κράτος του Ψειρή», από το οποίο σήμερα διατηρούνται μόνο οι μισολησμονημένοι γλωσσικοί όροι «Κούτσαβος» και «Κουτσαβάκης». Απήχηση όμως (σαν τύπος και σαν ντύσιμο) εξακολουθεί να είναι ο πασίγνωστος «Σταύρακας», ο γνωστός ήρωας στο ρεπερτόριο του ελληνικού Καραγκιόζη. Απ' τη σκηνή του θεάτρου σκιών, παρακολουθούμε τον Σταύρακα, όχι μόνο να είναι ντυμένος όπως οι παλαιοί Κουτσαβάκηδες, αλλά και να χρησιμοποιεί φρασεολογία που κάνει άφθονη κατανάλωση για το φιλότιμο, αλλά και που από πίσω από την μεγαλοστομία των απειλών της, μας φανερώνει τον τύπο του θρασύδειλου παλληκαρά.

Πηγή: Λαογραφία της Ελλάδος, Κ. Ρωμαίος, εκδόσεις Γιοβάνη, 1978